

תמר רפפורט (עורכת). כדורגל שייך לאוהדים! מסע מחקרי בעקבות הפועל
קטמון ירושלים. תל אביב: רסלינג. 2016. 400 עמודים

סמדר שרון*

ארון הספרים הישראלי התברך בשנים האחרונות בכמה מחקרים סוציולוגיים ואנתרופולוגיים העוסקים בכדורגל, נושא שערך לא תפס מקום משמעותי בדיון המקומי של מדעי החברה, בניגוד לאירופה. "החלוץ המרכזי" של התחום הוא הסוציולוג אמיר בן-פורת, שפרסם ספרים אחדים בנושא הכדורגל והקשריו החברתיים, הפוליטיים והכלכליים, ואליו הצטרפו עם השנים חוקרים נוספים. הספר הנוכחי נותן במה גם לחוקרים ולחוקרות שנכנסו לאחרונה לתחום מרתק זה. זוהי אסופת מאמרים, כמחציתם תוצרי מחקר אתנוגרפי שנערך בקרב אוהדים ואוהדות של "הפועל קטמון" – מועדון הכדורגל הראשון בישראל בבעלות אוהדים.

נוסף על פרקי המבוא של העורכת, תמר רפפורט, נכללים בספר 19 מאמרים פרי עטם של 11 חוקרים ו-6 חוקרות; יחס מרשים למדי, בהתחשב בכך שהתחום נתפס כגברי. הספר מחולק לשלושה שערים. בשער הראשון פורשת רפפורט תשתית תיאורטית מפורטת לנושאים שיופיעו בהמשך. השער השני מוקדש למחקרים אתנוגרפיים על הפועל קטמון וקבוצות נוספות בארץ ובעולם, והוא מציג פרקטיקות שונות של אהדה. השער השלישי מציג את המחקר הקיים על אהדת כדורגל. הספר מסתיים במסות של שלושה אוהדי קטמון. המסות האלה, והערות רפלקסיביות של חוקרים וחוקרות בספר כולו, הכוללות עדויות על תהליך ה"התאהדות" שלהם (מילה מוצלחת שהמציאה החוקרת טלי פרידמן לתיאור השלבים האמוציונליים של ההפיכה לאוהד קבוצה), מצליחים לשזור בדיון האקדמי גם מרכיבים אישיים מרגשים. למרות הגיוון הרב של הכותבים והסוגיות הספר מצליח לשמור על אופיו כקובץ ערוך ולא כאסופה מקרית של מאמרים, בזכות הפניות הדדיות רבות והסברים מפורטים של העורכת לפני כל שער. מאחר שאין באפשרותי לסקור במסגרת מצומצמת זו את כלל המאמרים והנושאים העשירים, אתמקד בשני נושאים: אהדה ומגדר, ומסחור הכדורגל ותוצאותיו בשינוי דפוסי האהדה.

לדברי רפפורט, הספר מציג נקודת מבט חדשה בחקר אהדת הכדורגל, הנשענת על הטענה כי אהדה היא לפני הכול "עשייה בגוף": "פרקטיקות האהדה נלמדות דרכו, מוטמעות בו, ומבוצעות על ידו. הגוף יוצר את חווית האהדה ומנכיח אותה [...] בלי גוף אין אהדה" (עמ' 13). את הקשר ההדדי בין האהדה לגוף מפענחות החוקרות על בסיס גישת הפרקטיקה, המנסה לגשר בין תאוריות המתמקדות ביחיד ובין כאלה שמתמקדות במבנים ומתרכזות בפרקטיקות אנושיות המוטמעות בגוף בתהליכי סוציאליזציה. לאדם יש יכולת להמציא, לתמרן וליצור שינויים למרות האילוצים החברתיים המופנמים בו, אולם יכולת זו מוגבלת מכוחם של מוסכמות ותכתיבים חברתיים. עמדה תאורטית זו הנחתה את עבודתה של קבוצת המחקר על קטמון, והיא מודגמת לאורך הספר בעיקר בנושא המגדרי. מאחר שמודל אהדת הספורט הוא גברי, ישום פרקטיקות האהדה הגופניות – תנועות ידיים, קפיצות, הורדת חולצה, הנפת שלטים

* החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב; המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת, האוניברסיטה הפתוחה; המחלקה לעיצוב פנים, מבנה וסביבה, שנקר

ודגלים, קללות, שירה – מחזק ומאשר את הגבריות, ומדיר או לפחות מאתגר מאוד את הנשים הרוצות ליטול חלק בסצנת האהדה: מצד אחד עליהן לציית לסדר המגדרי ולא לפעול באופן שיפגע בתפיסתן כ"נשים", ומצד שני עליהן לפעול לפי נורמות האהדה ה"גבריות" המקובלות באצטדיון. שלושה מאמרים (אפרת נוי ורפפורט; נוי, רפפורט ודניאל רגב; ויגמור נוהראט, העוסקת במגדר בכדורגל הטורקי) מנסים להתמודד עם סוגיה מורכבת זו.

לאורך הספר עולה במובלע, ולעיתים במפורש, הטענה כי נשים אינן יכולות להיות אוהדות אמיתיות שמבינות בכללי האהדה וברזי המשחק. כאוהדת כדורגל מגיל צעיר, שבמשך שנים ארוכות ישבה בכל משחקי הבית של הפועל תל אביב בשער 7 בבלומפילד – אז מעוזם של האוהדים ה"שרופים" – החוויה האישית שלי שונה. בלומפילד היה עבורי בית חם ולא הרגשתי בזלזול, למרות שבשנות השבעים והשמונים מספרן של נשים ביציע היה זעום. מחוץ לגבולות האצטדיון אכן נתקלתי, כמו כל הנשים, בהרמת גבה לגבי הבנתי בכללי המשחק, אולם זו חלפה לאחר שהפגנתי שליטה מלאה בהם. את הדברים האלה אני מציינת לא כדי להתפאר, אלא כדי להוסיף למורכבות הטענה העולה מהספר בנושא נשים ואהדה. חסרה בעיניי הבחנה מספקת בין אוהדים "שרופים" ובין אוהדים אחרים, שקו ההפרדה ביניהם אינו בהכרח מגדרי אלא קשור גם בפרקטיקות של האהדה – בשאלה אם הם מקפידים ללכת למרבית המשחקים, ברמת הבקאות בהיסטוריה של קבוצתם ובדפוסי העידוד שלהם ביציע. ברוב האצטדיונים, את מלוא הפרקטיקות שבהן חלק מהחוקרות מתמקדות מבצעים בעיקר האוהדים ה"שרופים" ביציעים המיועדים להם; שאר הקהל מעדיף לשבת, מדי פעם לקלל או למחוא כפיים, לקפוץ באוויר רק כשמוקבע שער לקבוצתם, ואף לנזוף באוהדים שמעייזים לעמוד לפנייהם.

הטענה לדיכוטומיה בין אוהדים לאוהדות מטשטשת הבחנות בין סוגים שונים של אוהדים החוצות קווים מגדריים. הלגלוג והחשדנות כלפי אוהדות אכן קיימים, אך הם מופנים גם כלפי "אוהדי כורסאות" (המסתפקים בצפייה במשחקים בטלוויזיה), כלפי אוהדים שמתעניינים בכדורגל רק בתקופות של טורנירים בינלאומיים חשובים או במשחקים עם הד תקשורת כגון הקלסיקו בספרד, ובוודאי כלפי "תיירי כדורגל". בצדק טוענת העורכת כי החלוקה לקטגוריות קשיחות של אהדה, שמקובלת על כמה חוקרים, בעייתית מכיוון שהדפוסים נזילים ואף עשויים להשתנות לאורך חיי האוהדת (עמ' 357). אך יש חשיבות להבחנות מסוימות, לא רק בדפוסי ההתנהגות אלא גם בסוג המוטיבציה שמושכת קהל ליציעים; למשל אוהדים שמתעניינים במשחק עצמו לעומת כאלה שמתמקדים בנושאים חברתיים ופוליטיים, כפי שעולה ממאמרו של רועי סיני על קבוצת סנט-פאולי מהמבורג, שאוהדיה לוקחים חלק פעיל בפוליטיקה רדיקלית.

סוגיה זו קשורה בשינויים שחלים בדפוסי האהדה בעקבות מסחור המשחק בעשורים האחרונים, נושא שאחת מתגובות הנגד כלפיו היא הקמת קבוצות אוהדים שבין היתר מדגישות ערכים הומניסטיים וחיי קהילה. אורי כץ וכן האוהדים הכותבים בסוף הספר מתארים את היווצרותה של קהילה סביב קבוצת קטמון, את תכניה האידיאולוגיים והחברתיים ואת יחסיה המורכבים עם "קבוצת האם", הפועל ירושלים, שאותה עזבו בשל ניהולה הפרטי הכושל.

טלי פרידמן מתמודדת עם הטענה כי אהדה אותנטית הולכת ופסה מן העולם בעידן המודרניות הנזילה, שמערערת לכאורה את דפוסי האהדה והנאמנות לקבוצה לטובת ערכי צרכנות. היא מצביעה על תהליכים מנוגדים ומנתחת את התשוקה שממשיכה ללוות את אהדת הכדורגל במסגרת "אזור ההרשאה" שהאצטדיון מהווה, מתחם שמאפשר הבעת מנעד עצום של רגשות – מתסכול, כעס ורמעות ועד להתפרצויות שמחה ולחיבוקים בין זרים.

מאמר מתורגם של ג'יימס דורסיי מסייע לחלץ את הדיון מההטיה האירוצנטרית בהכללות לגבי "הכדורגל", ומזכיר שכדורגל משחקים לא רק באירופה (ובדרום אמריקה) אלא גם בצפון אפריקה ובמדינות מוסלמיות במזרח התיכון. במאמר מרתק הוא מצביע על כך שהכדורגל מילא בעבר תפקיד מרכזי בהתגבשות לאומית ובתביעה לעצמאות וזכויות. כיום יש קבוצות אוהדים המאתגרות את המשטרים הדכאניים והופכות את המגרשים "לזירות קרב על שליטה פוליטית [...] שוויון זכויות כלכלי, פוליטיקה של זהויות וזכויות מגדריות" (עמ' 398).

הספר סובל מבעיות עריכה. לדוגמה, השער השלישי נפתח במאמר מבוא של רפפורט שמציג את תמצית המחקר הקיים על אהדה, ואחריו מאמר חשוב של בן-פורת שמתאר את תהליך המסחור שעבר הכדורגל, מסביר על מודלים של ניהול מועדוני כדורגל, ומציג דוגמאות לסוגים שונים של קבוצות שמנוהלות על ידי אוהדים. מאמרים אלו היה עדיף לשבץ בתחילת הספר ולא בסופו, כדי להבהיר תהליכים ומושגי יסוד לקוראים שאינם בקיאים בנושא. במאמרים שונים נתקלתי בטעויות עובדתיות וטעויות עריכה. שתי דוגמאות קטנות: חזום מוזכר פעמיים כשחקנה של הפועל תל אביב, אף שהיה שחקנה של הפועל יהוד (שמו של שחקן הפועל תל אביב היה יחזקאל חזום). במאמרו של תמיר שורק (שהוא חלק ממחקר שפרסם בספר; ראו שורק 2006) בשתי הטבלאות הראשונות שמנתחות תוצאות סקר שערך החוקר על דפוסי אהדה בקרב פלסטינים אזרחי ישראל, התהפכו המספרים משמאל לימין ולכן מתקבלים נתונים חסרי משמעות (עמ' 181). לבסוף, הספר מדגיש את השינויים שחלו בשנים האחרונות בדפוסי אהדת נשים בישראל, ולכן מתמיהה ההתעלמות מאלונה ברקת, הבעלים הדומיננטית והמצליחה של הפועל באר שבע מאז שנת 2007, ומתרומתה לקידום מעמד הנשים בסצנת הכדורגל המקומית. עם זאת, הספר מעלה תרומה חשובה מאוד לספרות המחקר על כדורגל ועל הקשריו החברתיים והתרבותיים. מאחר שמרבית המאמרים אינם מנוסחים בלשון אקדמית גבוהה מדי, הספר ידבר לא רק לחוקרים בתחום אלא גם לאוהדים שרוצים להרחיב את הידע שלהם על המשחק שמהווה חלק כה חשוב מחייהם, וגם לקהל הרחב שאולי מסתקרן לדעת מדוע גברים ונשים סביבו יוצאים מדעתם בגלל 22 שחקנים שרודפים אחרי כדור אחד.

מקורות

שורק, תמיר (2006). *זהויות במשחק: כדורגל ערבי במדינה יהודית*. ירושלים: מאגנס.